

לה להביא את עסקה למצב הגון לפי ערך עיירה קטנה ומחסור לא ידענו.

מאותו הזמן נשאר בזכרוני מקרה מיוחד במינו. היא נסעה לבוברויסק לקנות סחורה לחנותה. הנסיעה התארכה שבוע שלם, וביום הששי היתה צריכה לשוב לביתה. בעל-העגלה היה נוצרי, אחד האכרים מהעיירה. הדבר היה בחורף, והנה קרו איזו עכובים בדרך, השמש כבר החל לערוב, ועד העיירה עוד נשארו ווירסטאות אחדות. העגלה הטעונה משא מהנהלת בכבודות. והלא צריך להדליק נרות לכבוד שבת. מיום עמדה על דעתה עוד לא קרה, כי לא תדליק נרות של שבת, וכלום לא תמלא עתה חובתה? כאשר תשוב הביתה, תהיה כבר השעה מאוחרת ויהיה אסור להדליק נר. או החליטה להדליק נרות של שבת באמצע הדרך בתוך שכבות השלג אשר מסביב. וברכת הנרות הלא נחשבת כבר לקבלת שבת, ואחרי ההדלקה אסור לנסוע ואסור לשאת משא. הריקה איפוא את כל החפצים, שהיו נתונים בכיסי בגדיה, ותתנם לתוך העגלה. לקחה נרות, שנמצאו אתה בתוך הסחורות המובלות מבוברויסק, והציגה ארבעה מהם במערכה בתוך ערמה של שלג קפוא והדליקתם לכבוד השבת בברכה ובתפלה ובנשיאת כפים, דבר לא נעדר כמו בבית. נקל לשער, כמה השתוממות עורר בקרב האכר-העגלון מחזה מוזר כזה, וכל ביאוריה ב"גויית" לא-מצוינת ביותר בודאי לא היו מספיקים. את הנרות הדולקים השאירה על-פני הערבה השוממה להאיר את מפת-השלג הלבנה, המשתרעת מסביב. האויר היה צח ושקט. דוח לא נשבה. עוד מעט ואתא ליל. ולעומת ארבעת הנרות המתנוצצים מן השלג זרחו הכוכבים באורם הרועד משמי מרום. גם הלבנה הצנועה מסתר חביונה שלחה את נוגה כספה בתום ובעונה, והתלכדו ניצוצי האור והנוגה מלמעלה ומלמטה והיו לאחדים – כי אל אחד בראם ומסתרי קדושתו ותפארתו נקראו הנה אל ההויה, אל המציאות, והאשה העבריה, אשר ערכה פה את מקדש האורה לאלהים, עזבה את הנרות הדולקים והלכה ברגל אחרי העגלה הטעונה לשוב הביתה, אל ילדיה. אנחנו כבר התיאשנו מביאתה ליום השבת. חשבנו, כי בודאי עכבה איזו מקרים בדרך והיא שובתת באחד המלונות. ופתאום – והנה דהרות סוס וקשקוש עגלת חורף. אמא באה. ששון ושמחה. כתרונה, ולתמיהות ולשאלות אין קץ. בבית שורת כבר השבת בכל תקפה. את הנרות הדליקה הבת הבכירה. השלחן ערוך. על השתוממותנו לביאתה המאוחרת מרגיעה אותנו האם, כי לא חללה את השבת. היא הלכה ברגל ועל הנרות ברכה בדרך. על-פני השדה. היא ספרה זאת לפי תומה, כדבר פשוט ומחויב. גם אנכי שמעתי זאת בלא התפעלות מיוחדת; אולם עתה אחרי עבור חמשים שנה, בהעלותי אותו החזיון הנפלא בזכרוני, אני הולך כולי שבי לפני קדושתו ויפיו הרוחני.

ברך אני כורע לפני נשמתך התמימה והשאננה, אמא רחימאה. יפים וענוגים הם נרות של שבת באשר הם שם, ושבעתים יפים וענוגים היו הנרות הללו, שהדלקת אָת או באם הדרך לכבודה של שבת מלכתא, וכאשר תחת כפת הריקיע, על שכבת השלג הצח והמצוחצח, פרשת את כפיך ותתחנני אל אֵל חי, כי עיני צאצאיך יאירו בתורה, האם מלאכי השבת, מלאכי עליון. לא ענו אחרין אמן ולא נשאו על כפים את תפלתך הזכה כעין הבדולח להציגה לפני כס יה בהיכל קדשו?

השפעתה החנוכית עלי בילדותי היתה רבה מאד. עולמה הרוחני היה כליכך מלא וגדוש בתום נפשי, באמונת אומן ובפיוט שופע, עד כי כמו מאליהן נכבשו לפני רוחה והשתעברו בפעם האחרונה ראייתה בארץ-ישראל בשנת תרס"ח, שנתים לפני מותה, והיא או ישישה בת ע"ח שנה. במצבה הגופני היתה בריאה, אך מצבה השכלי התמוטט מפני זקנה, גם כח זכרונה עזב אותה לגמרי. היא גרה או במושבה ראש-פנה. בני-הנעורים שם ערכו לכבודי נשף ספרותי. קראתי פרקי הילדות מספר הזכרונות לשלמה האלקושי. השומעים הביעו לי אותות רצון וכנהוג מחאו כפים. אמי ישבה על-ידי. או אמרתי לנאספים, כי למען האמת אני צריך להודיע, כי ביצירת הזכרונות האלה יש לי שותף, אשר חלקו אולי יותר גדול ויותר יסודי מחלקי אני, ולזאת היושר מחייב, כי גם אותות הרצון ומחיאות-הכפים צריכים לעלות לחשבון שני השותפים. 'ההשותף הזה – אמרתי, בהתרוממי ממושבי – היא האשה הזקנה היושבת פה על-ידי, היא אמי'. הנאספים קמו לכבודה והריעו לקראתה במחיאות-כפים סוערות. אך היא לא הבינה מאומה מכל הנעשה נגד עיניה. עולמה הרוחני כבר קָבַה ורק צל רופף גופני נשאר ממנה. אבל 'לוחות ושברי לוחות מונחים בארון', וכמה דלפה נפשי מתוגה, בהפרדי ממנה ובידעי, כי זוהי הפעם האחרונה, שאני רואה אותה, ויותר לא אראנה עוד לנצח...

המסרת של פרישמאן

(ליום הזכרון)

מאת יעקב פייכמן

א

ברלין. לפני שבע שנים. זוכר אני בוקר-שמש בהיר, שְׁלֹו של שלהי קיץ: כה ישקט העולם תמיד בלכת הנפשות הקרובות מעלינו. אני ושניאור עוברים במשעולים הסדורים, הצוננים – משעולי גנה של מבראה. בצעדים בלתי-בוטחים יורדים אנחנו אל החדר, שכתליו רפורים אטון שחור ומנורות החשמל, הקבועות בפנות, מטילות אור לבן חרי, אור נבדל, מזור, המבליט עוד

לה להביא את עסקה למצב הגון לפי ערך עיירה קטנה ומחסור לא ידענו.

מאותו הזמן נשאר בזכרוני מקרה מיוחד במינו. היא נסעה לבוברויסק לקנות סחורה לחנותה. הנסיעה התארכה שבוע שלם, וביום הששי היתה צריכה לשוב לביתה. בעל-העגלה היה נוצרי, אחד האכרים מהעיירה. הדבר היה בחורף, והנה קרו איזו עכובים בדרך, השמש כבר החל לערוב, ועד העיירה עוד נשארו ווירסטאות אחדות. העגלה הטעונה משא מהנהלת בכבודות. והלא צריך להדליק נרות לכבוד שבת. מיום עמדה על דעתה עוד לא קרה, כי לא תדליק נרות של שבת, וכלום לא תמלא עתה חובתה? כאשר תשוב הביתה, תהיה כבר השעה מאוחרת ויהיה אסור להדליק נר. או החליטה להדליק נרות של שבת באמצע הדרך בתוך שכבות השלג אשר מסביב. וברכת הנרות הלא נחשבת כבר לקבלת שבת, ואחרי ההדלקה אסור לנסוע ואסור לשאת משא. הריקה איפוא את כל החפצים, שהיו נתונים בכיסי בגדיה, ותתנם לתוך העגלה. לקחה נרות, שנמצאו אתה בתוך הסחורות המובלות מבוברויסק, והציגה ארבעה מהם במערכה בתוך ערמה של שלג קפוא והדליקתם לכבוד השבת בברכה ובתפלה ובנשיאת כפים, דבר לא נעדר כמו בבית. נקל לשער, כמה השתוממות עורר בקרב האכר-העגלון מחזה מוזר כזה, וכל ביאוריה ב"גויית" לא-מצוינת ביותר בודאי לא היו מספיקים. את הנרות הדולקים השאירה על-פני הערבה השוממה להאיר את מפת-השלג הלבנה, המשתרעת מסביב. האויר היה צח ושקט. דוח לא נשבה. עוד מעט ואתא ליל. ולעומת ארבעת הנרות המתנוצצים מן השלג זרחו הכוכבים באורם הרועד משמי מרום. גם הלבנה הצנועה מסתר חביונה שלחה את נוגה כספה בתום ובעונה, והתלכדו ניצוצי האור והנוגה מלמעלה ומלמטה והיו לאחדים – כי אל אחד בראם ומסתרי קדושתו ותפארתו נקראו הנה אל ההויה, אל המציאות, והאשה העבריה, אשר ערכה פה את מקדש האורה לאלהים, עזבה את הנרות הדולקים והלכה ברגל אחרי העגלה הטעונה לשוב הביתה, אל ילדיה. אנחנו כבר התיאשנו מביאתה ליום השבת. חשבנו, כי בודאי עכבה איזו מקרים בדרך והיא שובתת באחד המלונות. ופתאום – והנה דהרות סוס וקשקוש עגלת חורף. אמא באה. ששון ושמחה. כתרונה, ולתמיהות ולשאלות אין קץ. בבית שורת כבר השבת בכל תקפה. את הנרות הדליקה הבת הבכירה. השלחן ערוך. על השתוממותנו לביאתה המאוחרת מרגיעה אותנו האם, כי לא חללה את השבת. היא הלכה ברגל ועל הנרות ברכה בדרך. על-פני השדה. היא ספרה זאת לפי תומה, כדבר פשוט ומחויב. גם אנכי שמעתי זאת בלא התפעלות מיוחדת; אולם עתה אחרי עבור חמשים שנה, בהעלותי אותו החזיון הנפלא בזכרוני, אני הולך כולי שבי לפני קדושתו ויפיו הרוחני.

ברך אני כורע לפני נשמתך התמימה והשאננה, אמא רחימאה. יפים וענוגים הם נרות של שבת באשר הם שם, ושבעתים יפים וענוגים היו הנרות הללו, שהדלקת אָת או באם הדרך לכבודה של שבת מלכתא, וכאשר תחת כפת הריקיע, על שכבת השלג הצח והמצוחצח, פרשת את כפיך ותתחנני אל אֵל חי, כי עיני צאצאיך יאירו בתורה, האם מלאכי השבת, מלאכי עליון. לא ענו אחרין אמן ולא נשאו על כפים את תפלתך הזכה כעין הבדולח להציגה לפני כס יה בהיכל קדשו?

השפעתה החנוכית עלי בילדותי היתה רבה מאד. עולמה הרוחני היה כליכך מלא וגדוש בתום נפשי, באמונת אומן ובפיוט שופע, עד כי כמו מאליהן נכבשו לפני רוחה והשתעברו

הבדיל בין גדול לקטן. לא ידע בעצם, מה גדול ומה קטן. באותה התמכרות שנה כתב שיר או ספורי, פליטון או מאמר בקורת. באותה התקדשות תרגם את ניטשה ואת ביירוני, את טגורי ואת גריס. בכל חתר אל שלמות, שהיה בה יותר מחוסר-פגם בצורה, יותר מחוסר-פגם בסגנון. בכל אשר כתב – בכל שורה ובכל ניב היה מרוכז חן-עולם, נגינת-עולם. הלשון היתה לו יותר מאמצעי של בטוי. היא היתה לו כגן-מסתורין, שמכל פנותיו יאירו רגע-רגע פלאים חדשים. בה ראה מקור כל כח. מקור כל התחדשות. לפי נקיון הבטוי הן את נקיון האדם. הוא גם לא הבחין בין שניהם.

ד

מה שהבדיל אותו מאנשי ההשכלה וממטיפי הלאומיות כאחד היה זה, שיותר משנלחם כנגד דעות, נלחם כנגד מדות. מתנגדיו היו מונים אותו, שהוא חסר-שיטה, שאין לו עמדה קבועה – שבעצם אינו אלא אסטניס, הדן את כל מעשה רק לפי צורתו. והוא היה בעצם טבעו איש-המוסר. יחס קבוע היה לו לכל חזיון בחיים – יחס בקורת עמוק. דוקא הוא לא העריך מעולם דבר לפי צורתו החיצונית. לו היתה מדה אחרת, הוא לא דן את האדם לפי דעותיו בלבד, אפילו לא לפי מעשיו בלבד, כי-אם לפי מדת האמת, לפי מדת המסירות, שהשקיע בהם. חשוב לנו לא מה שאדם עושה, כי-אם איך הוא עושה. למה הוא עושה – מה גורמם הפנימי ומה משקלם הפנימי של מעשיו.

בעצם טבעו היה רומנטיקן, אך רומנטיקן גלוי-עיניים. גם בחלומות ידע לחתור עד מקורם, להבדיל בין חוון לב ובין תרמית-לב. רק לצד זה היתה מְכַנְנַת האנגליזה הבקרתית שלו. כל חלום-אמת היה חשוב לו כמציאות ויותר ממציאות. אכן שנוא שנוא בכל לבו את הרומנטיקה של הזייפנים, את כל עושי-סחורה בחלומות.

זאת לא היתה יפיתנות, כי-אם בחינת המעשים והעושים, שאין להפריד ביניהם. לא מלחמה לצורה היתה זאת, כי-אם לתוכן הפנימי. ליופי הפנימי הוא, איש הסגנון ומחמיר בבטוי עד לקיצוניות, היה עשוי לותר על כל אלה במקום שגלה המית-שירה מסותרת. אזנו היתה קשובה רק אל הניגון הפנימי. כאן נכר כבר הרומנטיקן בכל סימניו המובהקים.

גם כמבקר לא נתלה מעולם בשום תורה אסתטית, אלא העריך כל דבר לפי איכותו העצמית. תועבת נפשו היתה כל דוקטרינה, כל הגדרה ספרותית חיצונית – כל אותה התגדרות ריקה ב"ישן" ו"חדש", ב"צעירות" ו"זקנה", הבאה תמיד במקום שחסר כשרון-אמת. הוא לא שאל לגיל ולא שאל לאסכולה. רק לכשרון שאל. זה היה מספיק לו. במקום שגלה אותו, לא הררה

יותר את השחור. כאן הוא שוכב לכדו, בשעה ששם בשדה יניסוניי כבר מרפדים לו את יצועו האחרון. אנחנו עומדים ארוכות על-ידי. בפעם האחרונה אנחנו מתיחדים עם רוחו. עם זה אשר היה עם פינו ועם עטנו מראשית צעדינו, ומתוך שתיקה אנחנו דבקים בצלו בשעת הפרידה.

הזי לְפִי, מָה אֶתָּה עֵינִי, הוּי לְפִי, מָה אֶתָּה כָּבֵד! –

תְּרַבֵּד צֶרְשִׁי תְּרַבֵּד...

כמדומה, שאני שומע עוד את קולו עולה אלי. האין הוא עומד עמי בחררו וקורא באזני את חרוזיו האחרונים, חרוזי הפרידה?

ב

לב עיף וכבד. מה מעטים היו הימים הטובים, אשר ראה בחייו! מה מעט נתן המול לאדם זה, אשר חונן ברוח פוריה ובכשרונות רבים ונעלים כל-כך! בשעה שעמדנו בעינים דומעות מסביב לקברו באותו בוקר שמשי ענוג שבפברבר ברלין, ידענו כולנו, כי הולך מעמנו האדם היותר בודד, הרוח היותר יתומה של הדור – אדם מעונה שלא נהנה כלום בחייו, שלא נהנה גם מזה שנתן לו מיד גורלו: מיצירתו...

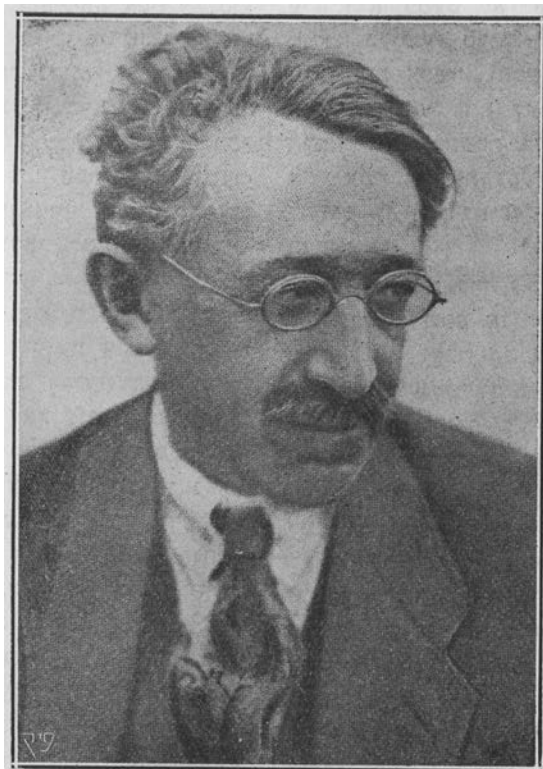
הוא ראה יותר מדי ואהב יותר מדי, כדי שיקבל מן החיים מתת-מה. אדם חלש היה ועיף וחולה מרבית ימיו, אבל רוחו לא רפתה מעולם עד כדי השלים עם הכעור אשר ראה בעיניו הבהירות, ולבו לא עיף עד כדי קדול מאהוב ומְצֻרָג ומהאמין. משני קצותיו אכלה אותו האש, והוא התהלך כל הימים באמצע, ונשרף מרוב רוח ומרוב גועל כאחד. אל רוח הבקורת העזה, שחתרה תחתיו יותר משחתרה תחת האחרים, נלחמה רוח-תום עמוקה. עדנת ילדות, אשר ערגה אל החלומות ונרדפה מעצמה כל הימים, ולא שקטה עם חופיה מעולם.

ג

יליד שתי תקופות, רע ומודע לחדש וקרוב ונאמן בשורש נפשו לדור עברי, נקלע תמיד ביניהם מבלי קרות ברית עם שניהם. נשאר תמיד עומד מבחוק. לא התחמם לאורה של מחנה ולא חסה בצלה של מחנה. הוא נשאר תמיד רק עם נפשו.

אכן אחדות פנימית כזו היתה נטועה ברוחו, שמתחה על אישיותו חוט של שלמות יחידה במינה. מעולם לא דגל בשם רעיונות מפורשים, מעולם לא דרש בשבח שיטה מסוימת. אבל בשמו בלבד היה משום שיטה, משום תפיסת-עולם שלמה. בכל מה שכתב, בקטנות כבגדולות, היה טבוע חותמה של עצמיות עזה, של אישיות יחידה שאינה חוזרת.

אין כל צורך לחקור, מה היה פרישמאן: משורר או מספר, מבקר או פיליטוניסט? אין גם שום צורך לבדוק, במה היה כחו גדול יותר. הוא היה אחד בכל מה שכתב. הוא עצמו לא

פ. א. פ.
3/3

אמנם היה כאן מקום לבנות שתי דמויות מוצקות – המלך והנביא, צדקיהו וירמיהו. אלא ששניהם, כפי שהם בדרימה של צווייג וכפי שהוסברו על הבימה על-ידי הלוי, מחוסרים כל כובד נפשי. ירמיהו הוא כאן נואם פציפיסטי, קצת משוגע לדבר אחד, שיכול לעגן את הדעת כאישיות צדדית במחזה, אבל לא למלאהו מדאשיתו. עד סופו, וכמה רחוקה תפיסה זו מן האמת, אם יש נביא, אשר הפסיכולוגיה שלו קרובה וממילא מובנת, לנו, הרי זה ירמיהו מן הכהנים אשר בענתות. זה האדם המתפרץ מבפנים, מתוך המחנה, הנקי מכל טובת-הנאה עצמית, הבא ונלחם על מוסרו מרצונו הטוב, ירמיהו בן-זמננו הוא בכל מהלך-רוחו, על כל מבנה נפשו וסבכיה, קרוב לנו בקיצוניותו ובקרב הניגודים אשר בלבו. ירמיהו הוא הנביא האנושי ביותר, נקי מכל פרימיטיביות פראית ודגשנית. בנה של תקופת תרבות גבוהה ומפותחת עם כל דקות הרגשותיה מבפנים ועם שלל הצבעים, המגוונים, תקופה כזאת מבחוק, הוא מזוין כחדאיה, שהמאורעות משתקפים בו מבעד לסמליהם הממשיים. ירמיהו הוא איש בעל הבחנה מדינית מרחיקה ראות, אין אדם פחות פתיטי ומליצי ממנו. משאת-נפשו טעונה מוסר-חיים אנושי וברור מאד. הוא גם נידון לאותה טרגיות כפולה ומפולגת של האופי והגורל, הנובעת מאהבת-האדם הרבה, המוצאת לאסונה, את בטויה רק בתפקיד האכזרי של מבשר-הקצות. זה האדם אשר ייגע באנחתו ואשר ידו האחת גותשת והורסת והשניה שלוחה בגעגועים לבנות ולנטוע.

ועל-ידו המלך, בן לשושלת עתיקה של בית-דוד, הטבעת האחרונה של השלשלת, צדקיהו הצעיר, אשר שאיפות הנביא ידועות לו ואינן רחוקות מלבו, הלא כרת ברית עם העם, לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו, העברי והעבריה, חפשים, לבלתי עבוד בם, ביהודי איש באחיו, המרחק בינו ובין הנביא אינו איפוא רב, לפי המצב בחברה ולפי רקמת-הנפש, וגם אחרי המלחמה אין לבו ננהה אלא, כמו תמיד, משחק הוא בידי הפמליה שלו ויועצי-ביתו, הכהנים ואנשי-היחש, ולאט-לאט הוא מסתבך ונופל בין מלתעות המלקחים המפושקות, אחת מדרום והשניה מצפון, הפעורות תמיד הן לבלוע את הארץ הקטנה, המתלבטת בנפתוליה המוסריים ללא מוצא, וכאן מתחילה ההתנגשות הפנימית בלב המלך (וגם בלבו של הנביא), ההתנגשות עם עצמו, בין הכרתו ונטית-לבו אחרי הנביא ותורתו ובין לחץ בית-המלכות והשלטון, וגם התנגשות זו נידונה מראש מתוך איזו פטילות ללא מוצא, נסוף הכל – הרס וכליון, זהו בעצם המומנט הדרמטי הגלום בשני הטפוסים, כפי שהם לפנינו בתנך. אצל צווייג אינם בנמצא, לכל היותר יש מהם, רמז רחוק וערפלי. ירמיהו הוא כאן מכונת-דבור, מטיף-שלום בגליל, וצדקיהו הוא סוף-סוף רק אדם אובר-עצות, הנמוג ברפיונו.

ואם בחירת המחזה לא היתה מוצלחת ביותר, הרי אני מציין מתוך שביעת-רצון רבה, שבהצגתו הראה הפעם הלוי נטיה להתאפקות, לנשימה עצורה, למתיחות תיאטרנית פנימית, המתאמצות להראות לצופה, כי מתחת התנועות והבטויים חבוי בנפש הפועלת אוצר הרגשות שלא נתגלו עוד במלואן, והרי ידוע, כי דוקא בלתי-נגלה זה הוא המשפיע והקובע את הרושם, ולא אותו בזבוז-כחות עד הסוף, עד התרוקנותה של הנפש, התאפקות זו היתה מורגשת מן הרגע הראשון, הופעת מעשיה, דבורו, תנועותיו העידו על כך, הצוחה, זה הנוסח האהלי השגור, נדחקה אל קרן-זווית (אוי, לכל הפחות, היה חפץ לדחותה שמה), אל

אחרי הרבה, לא פקפק עוד, כ"אם ידע לשמוח עליו שמחת אמת, שמחת הכשרון בגלותו את חברו.

אכן חוש היה לו להכיר את הנייפנים במרחק של ת"ק פרסה, כאשר לא היה לאיש זולתו, וכל ימיו לא נלאה מרדוף אחריהם ומבעד אחריהם. גם בזה לא הבחין בין קטנות לגדולות. כל מקום שהריח ריח של עושה-רמיה, שם ירד בכל חריפות עטו הישרי, ולא נח ולא שקט עד אם הוקיע אותו בכל גולותו לעינים.

עוד לא עמדנו על מדת האידיאליות הגדולה, הדרושה למלחמת-טיהור זו.

ה

וזאת היא המסורת הטובה, שהנחילנו פרישמאן, הוא למד אותנו לצאת תמיד ביחידות ושלא לבקש מחסה. להיות תמיד מוכן – כנגד קרובים וכנגד רחוקים, ושלא לכסות על הכיעור בכל מקום שיתגלה. הוא הזהיר אותנו על הרעיון, שאינו מקודש אלא בקדושת נושאו, ושהוא נהפך תמיד לכלי-משחת כשהוא נופל בידים טמאות.

להיות כמוהו – הרי אומר: להוקיר מכל יקר חירות-אדם, להיות נאמן רק לאלהי-אמת, ולשמור, כמוהו, על כבוד הספרות כעל כבוד האומה.

«ירמיהו»

מאת ש. צ. מ.

ירמיהו, מחזה תנכי בארבע מערכות (שבע תמונות) מאת סטיפן צווייג, עברית – אביגדור המאירי, עבוד המחזה וההצגה – מ. הלוי, הוצג על-ידי «האהל» במוצאי שבת, ד' באב, באולם «התערוכה», תל-אביב.

בשנת 1917, בשעה שטבח העמים הגיע אל פסגת אכזריותו, פרסם סטיפן צווייג את «ירמיהו» שלו, פיוט דרמטי בתשע תמונות, שחותם הזמן היה טבוע בו, אולם «ירמיהו» הוא אחת מיצירותיו הרפות והנכשלות של צווייג, הרבה פתיטיות, נאומים ארוכים והטפה רגשנית מציפים בלי הרף את הרעיון המרכזי האחד, שהוא אמנם אמת ונכון (המלחמה ושפך-דמים רעים תמיד, כי הם הרעה; השלום ואהבת העמים טובים, כי הם הטובה), אבל אין בכוח להחיות את המחזה, משום שאין מצב, עלילה ובטוי חדשים ומקוריים מעוררים אותו ומשחררים אותו מן השגור והמוסכם ומצילים אותו מן השעמום ההכרחי שברי-טוריקה מגובבת ודגשנית זו, וגם אז, בימי המלחמה, אשר אפילו למלים סתם היה הד אחר והתרשמות אחרת, לא היה בכחה של הדרמה הזאת לעמוד על רגליה, הבקורת העריכה אותה כיצירת-נפל והתעכבה רק על ההפגנה המדינית הזמנית שבה, והבימה הורידה אותה מיד לאחר הצגתה הראשונה.

אינני חושב איפוא, כי טוב עשה «האהל», שבחר במחזה «ירמיהו» והשקיע בו הרבה עמל כליכך זה למעלה משנה תמימה. הלהקה המתלמדת והמתאמנת במשחק (הרי כך הוא «האהל») אינה צריכה לעולם לנסות כחותיה בדברים מעוממים, חסרי-פרצוף, מטושטשי-אופי וספוגים קצף מלולי, שאין בהם לעורר את המשחק הצעיר לאימוציה מקורית ועצמית, לגרותו ולהרעידה עד כדי חדירה לתוך המצע הנפשי של נושאת-תפקידו והתיארו מחדש ב«ירמיהו» של צווייג צפים הדברים מלמעלה, על-פני שטחם העליון, ואינם יכולים להיות חומר לאמון ולמונים.